

УДК 378.1

10.48371/PEDS.2021.60.1.005

СТУДЕНТТИҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМДЕНУ БІЛІКТІЛІГІНІҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ МӘНІ

Төлебай Т.Ж., магистрант

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: tansholpan_140693@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада біліктілік ұғымына анықтама беріле отырып, өздігінен білімдену біліктілігінің мәні ашылады. Өздігінен білімденудің кәсіби іс-әрекет процесі қарастырылады, студенттердің өздігінен білімдену әрекетіне педагогикалық көмек көрсету ерекшеліктері ашылады. Өздігінен білімденудің даму мотивтері мен негізгі кезеңдері ашып көрсетіледі.

Тірек сөздер: біліктілік, өздігінен білімдену, өздігінен білімдену біліктілігі, кәсіби іс-әрекет, процес, педагогикалық көмек, мотив, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі бақылау, өзіндік жұмыс

Студенттердің өздігінен білімдену біліктілігін қалыптастыру, оқу үдерісіндегі дербестікті, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту проблемалары өздігінен білімденудің кәсіби іс-әрекетінде әрқашан ерекше орын алып келді. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік жаңарудың қазіргі заманғы процестері адамға бірқатар талаптарды, соның ішінде бастамашылдықты, сондай –ақ өзін-өзі дамыту қабілетін, туындататын проблемалық жағдайларды шешуге шығармашылық және аналитикалық тәсілдерді қояды.

Бүгінгі таңда жоғары оқу орнының алдында ғылыми-практикалық қызмет арқылы өз білімін өз бетінше кеңейтуге ұмтылатын кең бейінді маман дайындау міндеті тұр. Осыған байланысты студенттердің өздігінен білімденуге дайындығын үздіксіз қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Жаңа әлеуметтік талаптар мен заманауи білім беру сипатындағы өзгерістерді ескере отырып, студенттердің өздігінен білімдену біліктілігінің әр түрлі категорияларындағы дамуы туралы айту заңды, ол Қазақстанның білім беру жүйесінің жаңа сапасын анықтайтын негізгі біліктіліктердің бірі ретінде танылған. Айта кету керек, өздігінен білімдену біліктілігі жүйені құрайды, өйткені ол өзінің дамуында барлық басқа біліктіліктерді қалыптастыруды органикалық түрде біріктіреді, бұл тек мақсат қана емес, сонымен қатар білім беру процесінде жеке тұлғаны тиімді дамыту құралы болып табылады.

Біліктілік (лат. Competences-тиісті, қабілетті) - орындалатын жұмыстың мәнін, мақсатқа жетудің әдістері мен құралдарын, сондай-ақ тиісті дағдыларды терең білу. Сонымен бірге, біліктілік белгілі бір іс-әрекеттің айтарлықтай білімі, дағдылары мен тәжірибесінің болуын ғана емес, сонымен қатар белгілі бір іс-әрекет түрлеріндегі жеке маңызды және әлеуметтік-өзекті мәселелерді тиімді шешу үшін қажетті белгілі бір жеке қасиеттерді қалыптастыруды да қамтитынын атап өтеміз.

Біліктілік тұжырымдамасының жоғарыда аталған мәніне сүйене отырып, біз өздігінен білімдену біліктілігін білім, білік және өздігінен білімдену тәжірибесі жүйесі ретінде анықтаймыз, оның ішінде жеке сапа-

танымдық тәуелсіздік және өздігінен білімденудің өнімді сапалы жүзеге асырылуын қамтамасыз етеміз.

Өздігінен білімденудің әртүрлі аспектілері шетелдік педагогикада А.Я. Айзенберг, А.К. Громцева, Н.Д. Иванова, Г. А. Казанская, Н. А., П. И. Пидкасистого және басқа да зерттеушілердің еңбектерінде егжей-тегжейлі қарастырылған.

Қазіргі педагогикалық энциклопедияда өздігінен білімдену адамның өзі басқаратын мақсатты танымдық іс – әрекет ретінде қарастырылады; ғылымның, техниканың, мәдениеттің, саяси өмірдің және т.б. кез-келген саласында жүйелі білім алу. Өздігінен білімдену –өзін-өзі тәрбиелеу құралдарының бірі. Энциклопедияда атап өтілгендей, "өздігінен білімдену – үздіксіз білім берудің құрамдас бөлігі – базалық білім беру (Жалпы және кәсіптік) мен мамандардың біліктілігін мерзімді арттыру, қайта даярлау арасындағы байланыстырушы буын ретінде көрінеді" [8, 307-бет].

Шете тілін оқыту процесінде студенттердің өздігінен білімдену біліктілігін қалыптастыру үшін студенттің өздігінен білімденуді жүзеге асыруды үйренетіндігі ғана емес, сонымен қатар ол өздігінен білімдену кәсіби іс-әрекетімен жүйелі түрде айналысатындығы маңызды. Өздігінен білімдену содан кейін ғана оған тұрақты қажеттілікті сезінген кезде адам қызметінің басым түрлерінің біріне айналатыны анық. Тек студенттерді жүйелі түрде дербес іс-әрекетке тарту – өздігінен білімденуге деген қажеттілігінің туындауының алғышарты.

Өздігінен білімденудің мақсаты - әрқашан білім беру ақпаратына қосымша, игерілген құбылыстардың мәнін көрсетуге, бұрын белгісіз бір нәрсені бұрыннан белгілі болғанмен байланыстыруға, бұрын жүйеден бөлінбеген нәрсені өзгертуге мүмкіндік беретін білімді өздігінен алу болды [3, 17-бет].

Ғылыми-практикалық әдебиеттерді талдау өздігінен білімдену нақты білімге қажеттіліктің болуымен, әр студенттің біліміне деген табиғи құштарлықтың дамуымен сипатталады деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Айта кету керек, қажетті білімді алғаннан кейін студент өзінің танымдық іс-әрекетінде пассивті күйге келмейді, өйткені бір мәселені білу, оны шешу, әдетте, басқасын білуге итермелейді. Білімсіздіктен білімге бағытталған қозғалыс бар, ол ерекше ынталандыру арқылы іске асады [7, 25-26 беттер].

Өздігінен білімденуге итермелейтін мотивтердің арасында бірнеше топты бөлуге болады [2, 122-123 беттер]:

1. Әлеуметтік маңызды мотивтер адамның мұраттары мен өмірлік жоспарларын жүзеге асырумен байланысты. Олар өздігінен білім алуға қажетті тұрақтылық, мақсаттылық, жүйелілік береді және дүниетанымды, адамгершілік ұстанымдарын қалыптастыруда, осыған байланысты өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға тырысады.

2. Өмір жоспарларына назар аудармай, танымдық қызығушылықты қамтитын мотивтер тобы. Олар оқу процесінде пайда болуы мүмкін, оған қолдау табу және т. б.

3.Өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін, олардың қабілеттерін, іскерліктерін дамытудағы мотивтер тобы.

4. Мақсаты жеке тұлғаның мінез-құлқын жақсарту, танымдық қабілеттерін, ойлау қабілетін дамыту болып табылатын өзіндік білім беру қызметінің мотивтер тобы.

5. Әр түрлі хобби, хобби түріндегі мотивтер тобы. Олар кез-келген жаста қолданбалы белсенділік деңгейінде, байыпты білім деңгейіне жетпей пайда болуы мүмкін.

Л.С. Колесник студенттердің өздігінен білімденудің даму кезеңдері туралы айта отырып, үш кезеңді анықтайды, олардың әрқайсысы белгілі бір динамика деңгейіне және оған деген қажеттілікке, сондай-ақ мақсатты түсіну дәрежесіне сәйкес келеді [4, 17-бет].

Бірінші кезең ситуациялық өзін-өзі тәрбиелеу ретінде анықталады, онда студенттер ситуациялық әсер негізінде тікелей сыртқы талаптар мен әсерлерге жауап ретінде өз бетінше білім алуға тырысады.

Екінші кезең - студенттердің ситуациялық-бастамалық өздігінен ілімденуі. Бұл эпизодтық өздігінен білімденуден жүйеге көшу. Ситуациялық мәжбүрlemeумен қатар өзін-өзі тәрбиелеу жұмысына студенттің өзі бастамашылық жасайды. Өздігінен білімдену қажеттілігін жеке тұлға ретінде дамыту және бекіту үрдісі тән.

Үшінші кезең-студенттердің өздігінен білім алуы. Бұл олардың өздігінен білімденуге саналы түрде жүгінуімен сипатталады және жүйелі түрде жүргізіледі. Қажеттілік тұрақты және тиімді сипатқа ие.

Өздігінен білімдену процесі жеке және ұжымдық түрде ұйымдастырылуы мүмкін.

Жеке өздігінен білімдену әр түрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеуді, осы қызметтің өзіндік әдістерін әзірлеуді қамтиды.

Ұжымдық форма-үйірмелерде, семинарларда жұмыс істеу, курстарға, дәрісханаларға бару және т. б.

Студенттердің өздігінен білімденуге дайындығын белсенді түрде қалыптастыру үшін бірқатар жағдайларды қамтитын мақсатты педагогикалық көмек қажет.

"Жас зерттеушінің заманауи сөздік-анықтамалығында" педагогикалық шарттар "зерттеуде қойылған міндеттерді шешуге бағытталған объективті мүмкіндіктер, мазмұн, формалар, әдістер, педагогикалық әдістер мен материалдық-кеңістіктік ортаның жиынтығы" ретінде сипатталады [5, 15-бет].

И. П. Подласый студенттердің өздігінен білімденуін педагогикалық ынталандыру негізінде өмірмен расталған педагогикалық іс-әрекет ережелері жатыр деп санайды [6]:

- тілектерге сүйену. Мұғалімнің міндеті- егер олар педагогикалық мақсаттарға сәйкес келмесе, ұмтылыстардың бағытын өзгерту;

– сәйкестендіруді қолдану, яғни студенттерді қалыпты адами қалауларға итермелеу, олардың айқын емес ұмтылыстарын прагматикалық қажеттіліктерге жобалау;

- материалды тиімді ұсыну.

Өздігінен білімденуді адамның алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге сәйкес өзінің тәрбиесін, білімін, дамуын және кәсіби даярлығын жүзеге асыра алатын адамның білім жинақтау тәжірибесін игеруі деп қарастыру қажет. Студенттердің өздігінен білімденуге деген дайындығын сипаттайтын негізгі ерекшеліктерді бөліп көрсету. Студенттердің өздігінен білімденуге дайындығының ерекшеліктерін анықтап көрейік[8]:

- эмоционалды-жеке аппарат іс жүзінде өздігінен білімденуді жүзеге асыру үшін адамның жеке басының әртүрлі аспектілерінің бірлігінің маңыздылығын ескеруге мүмкіндік береді және келесі компоненттерді қамтиды: студенттердің дүниетанымын, оқуға және өздігінен білімденуге қатынасын анықтайтын жеке құндылықтар; ұжымның рөлі туралы жеке көзқарастар, оның іс-әрекетіндегі тәжірибелі тәлімгерлер, басқа адамдармен өзара әрекеттесудегі әдептілік;

- әлеуметтік тәжірибенің белгілі бір бағыттары бойынша адамның алған білімі, білік, дағдыларының деңгейі. Бұл сипаттама тұлғаның интеллектуалды даму деңгейін көрсетеді және компоненттерді қамтиды: жалпы көріністің нақты түрінде; жалпы ерекшеліктен; әлемнің ғылыми бейнесінің бірлігі мен тұтастығын түсіну; ғылыми категорияларды объективті шындықпен байланыстыра білу; білімнің салыстырмалы сипатын түсіну деңгейі және оларды жүйелі таным арқылы нақтылау қажеттілігі; талдау және жалпылау мүмкіндігі; ақыл-ой әрекетінің икемділігі; сана, тұрақтылық және ойлаудың дербестігі; бар білімнің, іскерліктің және дағдылардың беріктігі, олардың қалпына келуі;

- жеке тұлғаның адамзат жинаған әлеуметтік тәжірибесі жинақталған, жалпыланған және сақталатын негізгі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуі; негізгі құрамдастары мыналар болып табылады: негізгі көздердің көмегімен көрсетілген ақпараттың әртүрлі көлемдеріндегі бағдарлау сипаты; жеке көздің де, көздер жиынтығының да функционалды мүмкіндіктерін дұрыс бағалауға, осы негізде ақпаратты іздеу және игеру үшін тиісті құралдарды таңдауға психологиялық әзірлік; дереккөз ақпаратын қабылдау мәдениеті; ақпаратты әртүрлі көздерден ұтымды жазу; өзін-өзі бақылау және өзін-өзі тәрбиелеу нәтижелерінің сапасын өзін-өзі бағалау кезінде ақпарат көзін пайдалану білігі;

- өздігінен білімденудің қойылған мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған іс-әрекеттердің, тәсілдердің, әдістердің және т. б. саналы жүйесімен көрсетілген ұйымдастыру-басқару іскерліктері: өздігінен білімдену міндеттерін жоспарлауға және орындауға қабылдай білу, әлеуметтік тәжірибені іздеу мен игерудің негізгі жолдары; оқу еңбегін жоспарлау дағдылары, әртүрлі міндеттерді орындау үшін күш пен уақытты бөлу; өз бетінше жұмыс істеу үшін қолайлы жағдайлар жасай білу ;өзін – өзі бақылау, өзін-өзі талдау және өздігінен білімдену нәтижелерінің өзін-өзі бағалау дағдылары және оның негізінде-өздігінен білімденудің жаңа міндеттерін әзірлеу.

Қорыта айтқанда өздігінен білімдену -бұл жеке және қоғамдық мүдделердің әсерінен белгілі бір қызмет саласындағы білім, білік және дағды

жүйесін меңгеру үшін студенттің өз бетінше еркін түрде жүзеге асыратын мақсатты процесі. Өздігінен білімдену біліктілігін дамыту проблемасын шешу жолдарының бірі студенттердің өзінің болашақ мамандығына деген тиісті көзқарасының туындауына, ішкі уәжінің дамуына ықпал ететін белгілі бір педагогикалық жағдайлар жасау болып табылады. Осыған байланысты өздігінен білімдену процесі жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту әдісі ретінде білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Дука Н.А. Введение в педагогику. Учебное пособие. – Омск, 1997. – 147 с.
- [2] Климова Т.Е., Хабибулин Д.А. Отражение проблем мотивации самообразовательной деятельности студентов в отечественной литературе второй половины XX века // Вестник ВЭГУ. – 2011. – № 5. – С. 16-23.
- [3] Колесник Л.С. Развитие потребности в самообразовании у старших школьников: автореф. дисс. ... канд.пед. наук. – Красноярск: КГПИ, 1968. – 22 с.
- [4] Найн А.Я. Современный словарь-справочник молодого исследователя. – Челябинск; Магнитогорск: УралГУФК; МаГУ, 2007. – 116 с.
- [5] Подласый И.П. Педагогика: Учеб. для студентов пед. учебных заведений. – М.: Просвещение, 1996. – 423 с.
- [6] Развитие у школьников стремления к самообразованию / под ред. Б.Ф. Райского. – Волгоград.: ВГПИ, 1973. – 190 с.
- [7] Российская педагогическая энциклопедия: в 2-х т. / Гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: БРЭ, 1998. – Т. 2. М-Я. – 672 с.
- [8] Сериков Г.Н. Самообразование: совершенствование подготовки студентов. Иркутск: Изд-во Иркут.ун-та, 1992. – 232 с.

REFERENCES

- [1] Dýka N.A. Vvedenie v pedagogiký. Ýchebnoe posobie (Introduction to pedagogy. Training manual). – Omsk, 1997. – 147 s. [in Rus]
- [2] Klimova T.E., Habibýlin D.A. Otrajenie problem motivasii samoobrazovatelnoi deiatelnosti stýdentov v otechestvennoi literatýre vtoroi poloviny HH veka (Reflection of the problems of motivation of students ' self-educational activity in the Russian literature of the second half of the twentieth century) // Vestnik VEGÝ. – 2011. – № 5. – S. 16-23. [in Rus]
- [3] Kolesnik L.S. Razvitie potrebnosti v samoobrazovanii ý starshih shkolnikov: avtoref. diss. ... kand.ped. naýk. – Krasnoarsk: (Development of the need for self-education in high school students) KGPI, 1968. – 22 s. [in Rus]
- [4] Nain A.Ia. Sovremennyy slovar-spravochnik mladogo issledovatelá. (Modern dictionary-a reference book for a young researcher) – Chelábinsk; Magnitogorsk: Ýralgýfk; Magý, 2007. – 116 s. [in Rus]
- [5] Podlasyi I.P. Pedagogika: Ýcheb. dlá stýdentov ped. ýchebnyh zavedenií. (Pedagogy: Studies for students of pedagogical educational institutions) – M.: Prosveshenie, 1996. – 423 s. [in Rus]
- [6] Razvitie ý shkolnikov stremleniá k samoobrazovanii (Development of students ' desire for self-education) / pod red. B.F. Raiskogo. – Volgograd.: VGPI, 1973. – 190 s. [in Rus]
- [7] Rossiiskaia pedagogicheskaia ensiklopedia: (Russian Pedagogical Encyclopedia) v 2-h t. / Gl. red. V.V. Davydov. – M.: BRE, 1998. – T. 2. M-IA. – 672 s. [in Rus]
- [8] Serikov G.N. Samoobrazovanie: sovershenstvovanie podgotovki stýdentov. (Self-education: improving the training of students) Irkýtsk: Izd-vo Irkýt.ýn-ta, 1992. – 232 s. [in Rus]

СУЩНОСТЬ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИЙ В УЧЕБНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Толбай Т.Ж., магистрант
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: tansholpan_140693@mail.ru

Аннотация. В статье раскрывается сущность самообразовательной компетенции с определением понятия компетенции. Рассматривается процесс самообразовательной профессиональной деятельности, раскрываются особенности оказания педагогической помощи в самообразовании студентов. Выявлены основные этапы и мотивы развития самообразования.

Ключевые слова: компетенция, самообразование, самообразовательная компетенция, профессиональная деятельность, процесс, педагогическая помощь, мотив, самосовершенствование, самоконтроль, самостоятельная работа.

THE ESSENCE OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCIES IN EDUCATIONAL COGNITIVE ACTIVITY

Толбай Т.Ж., магистрант
KazUIR&WL named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan
e-mail: tansholpan_140693@mail.ru

Abstract. The article reveals the essence of self-educational competence with the definition of the concept of competence. The process of self-educational professional activity is considered, the peculiarities of providing pedagogical assistance in self-education of students are revealed. The main stages and motives of the development of self-education are revealed.

Keywords: competence, self-education, self-educational competence, professional activity, process, pedagogical assistance, motive, self-improvement, self-control, independent work

Статья поступила 30.01.2021